

DE NYA MEDALJÖRERNA

Vid sitt årsmöte i Sigtuna 19 maj 1946 tilldelade Upplands fornminnesförening tre förtjänta personer sin medalj för betydelsefull insats inom uppländsk kulturminnesvård, nämligen lägenhetsägaren *Viktor Svensk*, Rånäs, järnhandlande *Sven Beckman*, Kungsängen och f. rektor *J. E. Johansson*, Tierp. Viktor Svensk har utfört ett mångårigt upp-teckningsarbete av folkminnen och traditioner framförallt i Fasterna-trakten, Sven Beckman har bedrivit omfattande forskningsarbeten i Stockholms-Näs sockens historia och *J. E. Johansson* framstår som den främste tillskyndaren av hembygdsgården i Tierp.

De medaljerade lämna här nedan några upplysningar från deras verksamhetsfält.

VIKTOR SVENSK

Jag är född i Roslagen vid Rånäs bruk i Fasterna socken 4 juli 1882. Vi voro fem syskon och arbetsförtjänsten ringa, varför jag fick börja förtjäna mitt bröd vid tolv års ålder, omväxlande i Rånäs trädgård, tegelbruk och sågverk. Förtjänsten var 40 öre på 11 timmars arbetsdag. Vid Rånäs har jag varit bosatt hela mitt liv med undantag av några få år i min gröna ungdom, då jag arbetade på ett järnvägsbygge, därefter en tid på sjön. Hemkommen därifrån fick jag arbete vid härvarande sågverk med flottningsarbete och timmertumning, vilket arbete jag innehade i 30 år.

Jag blev i min tidigaste barndom intresserad av vad de gamla bönderna och smederna berättade, om tomtar och troll, om skogs- och sjörå, och inte minst berättelserna om böndernas äventyr på färdvägarna med mjölingar och lösdrivare. Körslorna voro för Rånäs bruks räkning med malm från Dannemora till Vellnora, från Vellnora med tackjärn till Rånäs och från Rånäs med smidesjärn till Norrtälje. Dessutom körslor med smideskol till Rånäs vallonhammare och Vellnora masugn.

Viktor Svensk

Till och med i min barndom levde sagan och sägnen i dessa bygder. De gamla bönderna satte en ära uti att minnas och att kunna berätta vad deras fäder berättat. Mina förfäder ha varit bönder så långt de kan sökas i kyrkböckerna, eller början av 1700-talet. Sålunda berättade min morfar och mormor, som var bondfolk i Råby, vad deras fäder berättat, om seder och bruk, sägner och sagor, om tron på onda makter och skydd mot dem, om skyddsmedel vid sådd och skörd m. m.

Som jag alltid älskat naturen och med förkärlek strövat omkring i hagar, backar och skogsdungar och varseblivit kummel, stensättningar och bautastenar från forntiden, började jag omkring 1910 uppteckna det jag såg. Intresset för de gamla fornminnena och inte minst för den gamla bondekulturen växte, varför jag även började skriva bygdehistoria.

Jag kan ej beskriva hur roligt det var att besöka de gamla spelmännen för att höra dem spela sina gamla polskor och berätta om trolleri, hur de sett den och den spelmannen spela så bord och stolar dansat, hur de lärt av näcken, förgjort spelet för andra och hur det kunde botas med brännvin, vitlök och dyvelsträck.

Jag började senare skriva till landsmålsarkivet, men mycket är ännu oskrivet. De sista åren har jag bidragit med bygdehistoria till Roslagens fornminnesförenings tidskrift.

Trots stundtals ganska nedsatta krafter har jag alltså min hemsockens förtroende att vara dess fornvårdare.

Rånäs 24 oktober 1946.

Vikt. Svensk.

SVEN BECKMAN

Jag är född i Björksta socken, Västmanlands län, 13 aug. 1882 och härstammar på både fäderne och möderne från soldatsläkter — på mors sida från Upplands och på fars sida från Västmanlands regemente, där de i generationer tagit nummer efter varandra. Min morfar berättade, att det hos prästen i Tillinge skulle finnas anteckningar om två soldaters äventyr. Den ene skulle ha varit en av våra förfäder. De nämnda soldaterna voro med vid Poltava och sedan i Turkiet, varifrån de på något sätt tagit sig hem igen. Under sin flykt i Turkiet voro de jagade av blodhundar och lågo gömda flera dygn i en linåker. Denna och andra historier inpräntades starkt i mitt sinne, då jag som barn hörde dem berättas. Min mors morfar, som också var soldat, var förste »barnalärare» i Tillinge.

En av mina föräldrars berättelser från flydda dagar, som särskilt fäst sig i minnet, rörde sig om de svåra nödåren i början och mitten av 1800-talet. Mormor hade för att tysta barnens skrik efter föda slagit på lock efter det hon skrapat de sista degresterna ur degträget. Från morfar har jag en vacker bronsmedalj, som han erhållit för väl gjorda bikupor. Han skulle ha varit en bland de första i sin ort, som band halmkuporna med rotting. Ibland forslade morfar kuporna på kälke från Tillinge till Uppsala marknad.

Mitt intresse för kulturminnesvård väcktes en gång, då jag som tolvåring på Skälby gård i Järfälla socken i ett gammalt lider fann en massa gamla grant målade och utsirade sellokor. På vinden å corps-de-logiet fanns två kranier, ett av en stor fågel, sannolikt av en örn, och ett av en björn. Båda hade säreget nog inskription att de voro funna på kvarnängen, belägen mellan Veddesta och Skälby.

Efter skolgång i Långbacka s. k. mindre folkskola, där lärarinnan hade mödan att samtidigt undervisa omkring 50 barn ifrån det de började och ända till konfirmationen, kom jag i trädgårdsarbete och hannade i Barkarby gästgivaregård som handelsbiträde. Sedan jag drabbats av en svår sjukdom, kom jag efter genomgången handelsskola år 1902 till Stockholm och erhöll anställning inom järnbranschen. År 1911 startade jag min järnaffär i Kungsängen.

En tanke har jag haft många gånger och den är: finns det någon,

Sven Beckman

som kan skildra gästgivaregårdens historia? Där skulle finnas intressanta saker att taga vara på. Barkarby gästgivaregård, för att ta ett exempel, borde snarligen räddas från ombyggnad. Ännu finnes det gamla värdshuset med handelsbod jämte tingshuset kvar. Jag hoppas på och litar till min gamle vän John Lif att han måtte kunna göra något för denna gårds bevarande i det gamla skick vi sett den. På gästgivaregårdarna i slutet av 1800-talet gick det livligt till och ändå livligare lär det ju ha varit förr, då brännvin utskänktes. Vid Barkarby var tingsplats för Sollentuna härad och här var allehanda sammanträden. Här hade vi också en fin »finka» med tre rum, där t. o. m. den så beryktade Lasse-Maja varit inburad och där han strax utanför vid spöpålen slet spö för stölden i Järfälla kyrka. De flesta bönderna och torparna i trakten foro den tiden landsvägen fram med sina produkter, i synnerhet vintertid. De vilade vid Barkarby på ditfärden och återkommo på eftermiddagen, vanligtvis ganska »påmalade»; uppträden var då vanliga. Att nykterheten bland befolkningen är avsevärt bättre nu än då, kan jag livligt bestyrka.

Ett roligt minne från min Barkarbytid är från bekantskapen med de gamla indelta dragonerna, »Upplands dragoner», som vi alltid sade. Jag minnes så väl dessa ståtliga karlar i den gamla mörkblå uniformen med gula band. Det var den fine distinktions-

korpral Krig från Ulvsunda, den jättestarke Hässel från Hässelby, de båda Bällsta-dragonerna Gribb och Thun samt den gladaste bland dem alla, den alltjämt pigge sjukvårdsdragonen Lif från Säby, han som ännu bor kvar i sin lilla stuga, belägen inom Svea Flygflottiljs område. Vem kunde år 1900 tänka sig, att det i »Kassela Gatan» skulle komma att anläggas flygfält? Dessa omtalade dragoner skulle efter regementsmötets slut upplösas vid Norrtull, d. v. s. de som tillhörde livskvadronen, men då följdes detta korpralskap åt till Barkarby för att skiljas vid ett gott glas öl och kanske ibland ett glas vin, ty sådant fanns det gott om; hyllor voro fulla av dylikt i speceriaffärerna. Efter uppbrottet blev det kapprida av.

Mitt intresse för den gamla kulturen har tagit sig uttryck i att jag vid strövtåg ute i markerna uppmärksammat en hel del av gammalt, som ej är tidigare beskrivet inom Stockholms-Näs socken. Av lösa kulturföremål ha vi knappast något att taga vara på, men desto mer av fasta. Genom min tjänst som kyrkvård kom jag att få ett livligt intresse för vår gamla medeltidskyrka och dess inventarier. Genom arkivforskningar har jag lyckats rätt väl få reda på inventariegivarnas historia, vilken kan vara nog så intressant.

År 1926 utgav dåvarande kyrkoherden i Stockholms-Näs och Västra Ryd, C. G. Widman, en beskrivning över dessa båda socknar, till vilken jag bidragit med en del uppgifter hämtade ur arkiven. Sedan några år ha vi fått till stånd en hembygdsförening, vars medlemsantal är stort i förhållande till folkmängden. Vi tro, att genom denna förening's tillkomst intresset för hembygden har ökat. Genom den vackra hembygdsgården, som föreningen fått mottaga som gåva av disponent Herman Svenngård i Kungsängen, har en stor sak vunnits, nämligen att alla kan ha en tilltalande samlingsplats.

Till sist en personlig önskan. Måtte jag få uppleva den dag, då Stäkets borgruin blir frilagd och konserverad. Det är en rikssak att detta sker.

Jag framför mitt varma tack för den förtjänstmedalj, som jag av Upplands Fornminnesförening blivit tilldelad.

Kungsängen 9 november 1946.

Sven Beckman.

J. E. JOHANSSON

Jag är född 29 mars 1884 i S:t Lars, Östergötland, och kom efter studier vid läroverket i Linköping och vid universiteten i Uppsala och Lund samt mångårig lärarverksamhet vid bl. a. läroverk och folkskoleseminarium år 1920 till Tierps köping för att där tillträda rektorsbefattningen vid den dåvarande enskilda mellanskolan. Min

J. E. Johansson

huvudsakliga verksamhet har sedan varit knuten till skolan, och jag har arbetat på dess utveckling till kommunal mellanskola och sedermera till statlig samrealskola.

Jag utnämndes till adjunkt och förordnades som rektor vid skolan från 1 juli 1945. Inom köpingens kommunala liv har jag under lång tid innehaft flera förtroendeposter och har fortfarande kvar ett par. Jag var en av initiativtagarna till Tierps Hembygdsgille, som bildades i mars 1927. Åren 1927—1931 fungerade jag som dess v. ordförande och sekreterare och under åren 1932—1944 som dess ordförande. För att få fart på arbetet, så att tanken på att få en hembygdsgård i Tierp till stånd snart nog måtte bli verklighet, startades 1933 samarbete mellan gillet och hantverks- och husmoderföreningarna. Detta visade sig vara välbetänkt. Medlemsantalet steg raskt, kassan ökades liksom samlingen av lösa kulturföremål. Vi lyckades köpa eller få just de gamla byggnader, som vi önskat till att placera på det område i Sveaparken, som köpingens kommunalfullmäktige upplåtit åt gillet. De förvärvade husen flyttades alla år 1935. Samlingarna katalogiserades och ordnades samtidigt under intendent Ålenius ledning.

Gammelgården, som hembygdsgården heter, består nu av en 2-vånings parstuga från 1700-talet från Skämsta (avbildad i Nordisk Familjebok, artikeln »Uppland»). Enligt ett i gillet's samlingar be-

varat dokument torde stugan vid ett eller flera tillfällen ha använts för tingssammankomster. Ett å övre botten beläget, mycket vackert rum med timmerväggar, profilerad taklist och öppen spis torde varit tingssalen. På gården finnas dessutom en märklig loftbod från 1600-talet, ett gammalt portluder med tillhörande bodar, en soldatstuga med fähus och en mindre, timrad ängslada med halmtak. År 1946 har tillkommit ett timrat magasin för tröskad säd.

Med ledning av gamla protokoll ha ett par bystämmor uppsatts och vid flera tillfällen uppförts, bl. a. på Skansen i samband med Upplandsdagen sommaren 1944.

Gillet har bekostat en kopia av de inventeringsinstrument av de fasta fornlämningarna inom Tierp-Tolfta socknar, som Riksantikvarieämbetet med medel från St. Kopparbergs AB. upprättat. Fornlämningarna äro inprickade på kartor, fotograferade och beskrivna — ett värdefullt inventarium för gillet.

Det har för mig varit enbart angenämt, intressant och lärorikt att arbeta för gillet under en för detsamma viktig utvecklingsperiod. Ortsbefolkningen och gillet styrelse ha varit villiga och uppoffrande medarbetare. Jag vill ge ett par exempel därpå. Då fabriker G. Tunelius och jag under ett par dagar under byggnadsåret uppvaktade invånare i köpingen med en bidragslista fick vi på denna korta tid in omkr. 4,000 kr. Då jag vände mig till en representant för Kopparbergs AB. och föreslog ett köp av ovannämnda portluder, ordnade denne det så, att gillet fick byggnaden till skänks. Huvuddelen av våra över 1,000 nummer lösa kulturföremål, varav många unika och värdefulla, ha vi fått som gåva bl. a. av polis-utredningsman B. Freedner. Vår kassör, målarmästare Sam. Lindvall, har varit en utomordentligt drivande och om gillet mån kraft, när det gällt att få ihop medel genom fester och lotterier.

Sedan vi initiativtagare till gillet stått för rusthållet till dess att Gammalgården stod färdig och alla skulder voro betalda — och därtill ett gott kapital fanns på bank — avgingo vi ur styrelsen för att låta yngre krafter taga vid.

Jag hoppas nu, att gillet i fortsättningen må förbli livskraftigt, och att nya arbetsområden skall tagas upp på programmet.

Tierp i nov. 1946

J. E. Johansson.